

Mit kaptam az iskolámtól?

— kérdésünkre számról számra várjuk, és közölni kívánjuk a válaszokat minden olvasónktól és munkatársunktól, aki akár sok, akár kevés évvel a megőrzött emlékek után — már vagy még — úgy érzi: kapott *valamit* az iskolájától. Mert van, tudjuk, aki olyan lakonikusan válaszolhatna kérdésünkre, mint egyik jeles költőnk: „Nem sokat!” Valóban nem könnyű adni és kapni *tudni* az iskolában, az iskolától, csak éppen szükséges. Szükséges továbbá számon tartani azokat a tovább építhető értékeket, amelyekből még mindig táplálkoznak és táplálják szűkebb-tágabb környezetüket azok, akik iskoláink legjobb hagyományaival feltarisznyázva indultak s indulnak újukra. Lehet, hogy egy emberöltő múltán a *Korunk* olvasói, kutatók és érdeklődők, ezekből a vallomásokból (is) rekonstruálhatják majd, mit és hogyan tanultak egy olyan félmúlt iskolában azok, akik ma a jobbító valóságalkítás szándékával, elszántságával és kompetenciájával feladatainkat vállalon és szívükön hordják.

Hogy ezúttal éppen tanárokat szólaltatunk meg, akik az oktatás különböző szintjein helytállásukkal bizonyítanak, tanúsítják iskolájuk átörökített értékeinek rugalmas életképességét — nyilván nem véletlen. Számunk súlypontjának egészével törlesztésnek szánjuk az ő vallomásukat is, emlékeztetőül az adósságra, amelyről a *Korunk*nak és szerzőinek nem szabad megfeleledkezniük.

Sz. J.

Toró Tibor • Érteni és értetni

Valamikor, székelyudvarhelyi diákéveim alatt, talán azért, mert a Hargita aljában a csillagok fényesebben ragyognak, mint máshol, csillagász szerettem volna lenni. A dolog valahogy úgy történt, hogy kedves matematika—fizika szakos tanárom, Mátéffy Béla, aki észrevette érdeklődésemet a csillagos ég titkai iránt, külön foglalkozott velem, saját gazdag könyvtárából könyveket adott, aztán megvitattuk az olvasottakat, ő adta a kezembe az első csillagterképeket. Ma is emlékszem, pedig idestova már elmúlt annak harminc esztendeje, hogy a Mátéffy Bélától kapott csillagterképeket magammal vittem a Madarasi-Hargitára egy si-edzőtáborba — 1950 februárjában. Ott fenn, a közel 2000 méteres hegycsúcson, minden este használva csillagterképemet, meglepetéssel tapasztaltam, hogy mennyivel több csillag látszik, és mennyivel fényesebben ragyognak ott a csillagok, mint az udvarhelyi kollégium udvaráról nézve. Mint említettem, már három évtized telt el azóta, de a hargitai csillagok ragyogásának varázsa bennem ma is elevenen él. Ez a kanti csoda, mely akkor bámulatba ejtett, számomra azóta is mindig a „hazavezérlő” csillagokat jelenti. Az egyetemen, Temesváron azonban az atomok bűvkörébe kerültem, és atomfizikával kezdtem foglalkozni. Nem mintha halványodott volna a csillagok ragyogása, inkább az atomok vonzása lett számomra erősebb. Akkor persze még nem tudtam, hogy a csillagok ragyogásának a titka is az atomokban rejlik. Immár két és fél évtizede dolgozom ezen a pályán, és az utóbbi években visszatértem ifjúkori álmaimhoz. De most már mint atomfizikus jutottam el megint a csillagokhoz, és foglalkozom is olyan tudományágakkal, mint a nukleáris asztrofizika és a neutrínókozmológia. Ami talán a legjobban vonz ezen a pályán, az, hogy lehetőségem adódik áttekinteni az egész „világot”, a leg-

kisebb anyagi részecskétől, az arisztokratikus neutrínótól a galaxiakon át a végtelen Univerzum ma még rejtett mélységéig. Lehet, hogy ez a szintézisvágy és teljességre törekvés olyan szellemi örökségféle, mely az erdélyi gondolkodókat mindig is foglalkoztatta. Szűkebb székegy pátriám, „a vadgalamb-búgásos, zöld-erdő-zúgásos” szép Erdővidék, hol gyerekkorom és ifjúságom éveit töltöttem, adta az egyetemes magyar kultúrának Apáczai Csere Jánost, aki *Encyclopaediájában* először próbálta megteremteni az anyanyelvi tudományos szintézist. Minden idők legnagyobb erdélyi matematikusa, Bolyai János pedig éppen itt, Temesváron, másfél évszázaddal ezelőtt, a világon legelsőként teremtetete meg „új, más világot”, a tér abszolút, igaz tudományát, és ugyanakkor fogalmazta meg a fizika és a geometria új szintézisének, a fizika geometrizálásának gondolatát is. A Bolyai kezdete után többen próbáltak haladni: Riemann, Einstein, Eddington, a maiak közül pedig Pauli, Schrödinger, Klein, Lichnerowicz, Heisenberg, Ivanyenko, Wheeler, Weinberg, Salam és sokan mások, azzal a szándékkal, hogy megteremtsék az összes fizikai erők és kölcsönhatások egységes térelméletét. Számomra különleges elégtétel és öröm, hogy a magam szerény eszközeivel és lehetőségeivel követhetem ezt az utat, ugyanakkor ennek szépségeit, nehézségeit és elért eredményeit másokkal is megismertethetem. Meg vagyok győződve arról, hogy bámulatos gyorsasággal változó korunk hazai magyar kultúrájában talán több szükség van ma egy korszerű tudományos szintézis megteremtésére, mint eddig bármikor. Hiszem és valom azt, hogy egy ilyen anyanyelvi szintézis megteremtése nemcsak szükséges, de minden bizonnyal lehetséges is. Ehhez szeretnék a magam területén minden rendelkezésemre álló eszközzel (szóban és írásban) a továbbiakban is hozzájárulni. Természetesen vállalkozásunk nem könnyű, de adjon erőt ebben a munkában Erdővidék másik nagy fiának és udvarhelyi vendiák elődömnök, Benedek Eleknek utolsó üzenete: „fő, hogy dolgozzanak”, mely ma sem veszítette időszerűségét, és valójában egyetlen követendő út fiatalnak, időseknek egyaránt. „Itt és most” — erre azért van nagy szükség, hogy meg tudjuk érteni korunkat, és annak nagy kérdéseit másokkal is megértessük. Ennek fontosságát számunkra a legtöbbszörben talán kedves barátom és régi székeljudvarhelyi kollégista társam, a Küküllők vidékének kitűnő költője, Kányádi Sándor fogalmazta meg, ekképpen: „*aki megért / s megértet / egy népet / megértet*“.

Cs. Gyimesi Éva • Akik szerettek ...

Egyszer amúgy is írtam volna az iskoláról, hiszen hozzá köt tanári hivatásom, de ez a szerkesztői körkérdés most arra kényszerít, hogy az emlékképek és élmények szín- és hangulatgazdagságának a lehető legelvontabb párlatát közöljem. Az emlékezés nem lehet elfogulatlan, mert az iskolai évek egyet jelentenek a gyermekkorral, az ifjúsággal, de meghatottságomba keserű íz is keveredik: a becsapott gyermekekre gondoló felnőtt iróniája.

Jórészt az ötvenes években jártam iskolába, s végig egyetlen, jól meghatározott eszmény jegyében nevelődtem. Ebben a közösségközpontú gondolatkörben mindaz benne foglaltatott, ami egy lelkesülésre különben is hajlamos gyermeket magával ragadhat: egyenlőség, szabadság, testvériség és a többi. Mondhatom, hálás tanítvány voltam. Mások már régen normális, házibulizó serdülők voltak, mikor nekem az úgynevezett szervezeti munkától még időm se volt a tükörbe nézni. Akkor nemcsak amaz eszménynek, hanem az iskolának is elköteleztem magam: arról ábrándoztam, hogyan adom majd tovább nevelőként az emberiség e kétségkívül meg nem haladható, legszebb hagyományát.

Az idő ijesztően korán meghaladott. Egyszer csak azon vettem észre magam, hogy ebben a szellemben gondolkodni, szólni, cselekedni bizonyos határon túl már nem tanácsos, hogy meggyőződésem az adott helyzetben anakronisztikus, sőt nevetséges. Egyik tanárom visszahallott megjegyzése — „kis hülye forradalmár” — arra is rádöbbentett, hogy ő és a többi tanárok nem azonosak az iskolával és azzal a látszattal, amelyet szolgálnak.

Ezért is nehéz írnom az iskoláról úgy általában. Az intézménytől mint örök eszköztől a társadalmi rendnek, el kell választani azokat a személyiségeket, akik elsősorban önmagukat képviselve hagynak a gyermekben maradandó nyomot. Akik a kiosztott szereppel nem azonosulnak feltétlenül, nem válnak eszközemerekké, akik ellensúlyozni tudják az egynemű ráhatás töménységét, következőképpen a választás lehetőségét is jelentik a gyermek számára. Ha mást nem, a józan szembenézést a valósággal. Vagyis az erőt és a becsületet. Mert a gyermek intézménye-

sített félrevezetése általában a gyengeség jele, de személy szerint ezt elősegíteni már több mint gyengeség. Am hagyjuk az ilyenfajta élmények megítélését a történelemre. Számomra ebből feledhetetlen az a korai tanulság, amelynek értelmében tanárként igyekszem sohasem mondani, írni, cselekedni azt, amit nem a legszemélyesebb meggyőződéseim diktálnak.

A Brassai Sámuel Középiskola hagyományápoló és -teremtő szelleméről is tartozom írni. Ezt rendkívül megkapó külsőségek, ahogy ma egyesek mondanák, rítusok is kifejezték: az osztályok hét végi komoly szolgálatváltásától a ballagások örök emlékü sajátos szertartásáig, a Brassai-díjtól a Juhász Máté emlékére később alapított jutalomig, az iskola számára külön nyomtatott ellenőrző könyvecskék önértékelő erejéig. Számomra az a pillanat, amikor az iskola nevét (ideiglenesen) megszüntették, e hagyományoktól való megfosztás pillanata is volt: szégyenkezve álltam Brassai Sámuel és Berde Mózsa akkor még az előcsarnokban álló (később visszaállított) szobra előtt.

Ami még személy szerint maradandó emlékem az iskolából, az néhány arc-kép. Azé, aki írni-olvasni tanított, a Sáríka tanító nénié, Demeter Sáráé a tizenégyes iskolából. Nyilvánosságra méltóbb szavakat talán tudnék róla mondani, de forrabbakat nem annál a versnél, amelyet akkoriban neki írtam. Első osztályfőnöknőmé, Kabán Annamáriaé, aki számomra maga volt a megtestesült emberi méltóság, a gyöngéd Demeter Margité és a nyereségig becsületes Somai Rudolfé, akik aztán a Brassaiiban voltak osztályfőnökeim. Jakab Zoltánné egyénisége, ragyogó magyarórái nemcsak feledhetetlenek, de tartozom neki azzal, hogy bevalljam, döntők voltak pályaválasztásomban is. És rajtuk kívül hálásan őrzöm mindenki emlékét, aki elsősorban nem nevelni akart, hanem egyszerűen csak szeretett.

Tolna Éva • Ezért lettem tanár

A Kőrös szép, de jobb ha indulunk tán [...] Fel hát az útra, társaim, siessünk!

(Janus Pannonius: *Búcsú Váradtól*)

Siettünk, mert siettettek.

Mesebeli három szűk esztendőnkben — mert ennyi jutott középiskolai oktatásra a nagyváradi Klasszikus Magyar Vegyes Líceum 1955-ben érettségizett diákjainak —, ha tudást kevesebbet is, de hitet, magatartást, meg nem alkuvást annál többet tarisznyálhattunk.

Tizenhat éves „botcsinálta felnőttek” a változó világban, a gyorsuló időben? És mégis helytálltunk valamennyien. Mert ez az iskola *iskola* volt a szó valódi értelmében.

Adott. Mindenből adott. Kíváncsivá tett bennünket. S bár morzsánként kaptuk a tudományt, az irodalmat, a görög-római mitológiát, a csillagászatot, a trigonometriát, arra elegendő volt, hogy valamennyit megízleljük, s (így) megkívánjuk, valamelyiket hivatásunkká válasszuk.

Az ötvenes évek Váradja, Ady szelleme, a színház vonzása, a Szacsvey utcai bentlakás — csak most tudom felmérni igazán, hogy miért lettem tanár, s éppen a magyar nyelv és irodalom tanára. „Csak egy tollvonás volt a bűne”... „Szent lázadások, vágyak [...] örökös urának maradni”... „Ha bátrak voltok, akik meretek”... „Számadó Ernő a legnagyobb élő magyar költő” — kiáltottuk világgá.

Maradt-e valami bennem az *éretlen* ifjúságból?

Felix qui potuit rerum cognoscere causas (Vergilius)

Kicsengetési kártyánk mottóját most kezdem megérteni.

Mert helyettes tanárként is (immár 21 éve) valódi értelmét látom a munkámnak, még akkor is,

ha évről évre más és más gyermek szívébe kell befalaznom magam —

ha a családalapításom bús merészség —

ha az ötvenkét igazgatóm közül csak egyetlenegyre emlékszem, Tóth Istvánra —

ha tanárra gondolok, ezt elsősorban Öcsi bácsi, András Ágoston jelenti —

s még mennyi *ha!*

De:

A végtelen mezőket hó takarja

S a zöld berekre is, hol lomb viritott,

Most téli zúzmarás lepel borul rá.

Fey László • Türellem és haladó szellem

Idős emberek visszaemlékezéseit gyakran rózsaszín árnyalattal vonja be a megszépítő messzeség. Egy olyan kérdés, hogy „mit kaptam a hajdani iskolámtól”, különösen nagy erővel csábít a nosztalgiára, a múlt szépítésére. Nem szeretnék ebbe a hibába esni. Jól emlékszem, mennyi kifogásom volt az alma mater ellen, bírálataim nagy részét máig is helyénvalónak tartom. Egy ilyen rövid visszapillantás keretében mégsem a hibákról akarok írni, hiszen nem az a lényeges, amin az ember útközben átlép, hanem amit a tarisznyájába tesz. És hát bőven volt mit útravalóul magammal vinnem a marosvásárhelyi Református Kollégiumból, mikor 1943-ban elballagtam.

Elsőként említem a társadalmi tájékozódást. Szeretett matematikatanárunkról, Tóth Sándorról tudtuk, hogy kommunista, hiszen le is tartóztatták, el is ítélték. Éppen ez tette hitelessé szavait, mikor a szemünket nyitogatta a valóságra. Szigeti József vezetésével az önképzőkörön Ady és József Attila forradalmi verseit elemeztük, s a népi írók műveit olvasva az akkor olyan égetően esedékes föld-reform kérdését vitattuk. Még városi szintű nyílt leckéjének is Turi Dani alakja, a parasztság sorsa állt a középpontjában. Néhány tanárunk liberális gondolkodású szabadkőműves volt, ami szintén haladó álláspontnak számított a fasiszmus dühöngése idején. Látókörünket szélesítette másik két irodalomtanárunk is, Molter Károly és Balogh László, akik a kötelező tananyagot félretéve, kérésünkre bármikor szívesen beszéltek a világirodalom nagyjairól: Tolsztojról, Dosztojevszkijről, Zoláról, Anatole France-ról.

Talán furcsa, hogy egy vegyész elsősorban az irodalomtanárainak hálás a kapott útravalóért. Úgy vélem azonban, hogy az ember mesterséget tanulhat, sőt cserélhet is később, de a kultúra értékelését és szeretetét zsege korban kell megtanulnia. Ezért szeretettel gondolok Piskolti Gábor rajztanáromra is, akinek ügyetlen kezű tanítványa voltam ugyan, de aki a művészettörténeti órákon megszerettette velünk a képzőművészetet. Kár, hogy a mai tanulóknak nem adatik meg ez a lehetőség.

Értekes útravalóként tartom számon az iskolában tanult türelmet, toleranciát, a másság tiszteletét. Katolikusként keresztes iratkoztam be a Református Kollégiumba, de soha senki sem érezte velem azt, hogy én ott idegen vagyok. Sőt amikor érettségiztem, az iskola legnagyobb kitüntetését az iskola vezetősége — amelyben természetesen a református egyház is képviselve volt — olyan diáknak ítélte oda, akiről köztudomású volt, hogy ateista és baloldali, amely körülményeket az egyház aligha írhatta a javára. Dicséretükre legyen mondván, az ember munkáját értékelték, nem a hovatartozását. A mai fiatalok bizonyára fel sem fogják, milyen nagy dolog volt akkor, ha valaki — vagy éppenséggel egy testület — felülemelkedett a felekezeti elfogultságokon. Bár a gyermekeik éppily értetlenül hallgatnák majd, amit a nemzeti elfogultságról mesélhetnek az öregek! S ha már a felekezetről esett szó, hadd tartsam szerencsémnek, hogy megismerkedtem a kálvinizmus puritán, ceremóniamentes, racionalizmus felé hajló hagyományával, amit bár más filozófiai alapon, ma is követek.

A türelmesség és a haladó szellem más vonatkozásban is megnyilvánult az iskolában. Román és zsidó osztálytársaink is az alma mater egyenjogú és egyenrangú gyermekeinek érezhették magukat, sok barátot találtak a más ajkú, illetve vallású osztálytársaik között. Voltak ugyan szórványosan nacionalista és antiszemita megnyilvánulások, hiszen a hivatalos szervek szították a gyűlölködést kívülről és felülről, de nálunk a fasiszta eszmék nem vertek gyökeret, a tanulók nagy többsége visszautasította a provokátorokat, és védelmére kelt megsértett osztálytársainak.

Mikor Tóth Sándort mint kommunistát perbe fogták, a közvélemény melléje állt, kollégák és szülők jártak közben az érdekében, és bizonyára ez is hozzájárult az enyhe ítélethez.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy a barbárság néhány évét egy ilyen, viszonylag csendes szigeten vészeltem át, mégpedig életemnek éppen azokat az éveit, mikor leginkább ki voltam szolgáltatva a fasiszta ideológia romboló hatásának. Mikor a faji és nemzeti gyűlölet a tetőfokára hágott, mi az egymás megbecsülésének szellemében nevelkedtünk.

Utólag csodálkozom, hogyan tudták megvédeni tanáraink ezt a szigetet a barna, fekete és zöld színű ártól. Hiszen kegyes alárendeltségükben rájuk nehezedt a fasiszta állam és a konzervatív egyház nyomása. Ők azonban nem a kényelmes, de olcsó és szegényteljes „parancsra tettem” utólagos mentegetőzés lehetőségére spekuláltak, hanem a lelkiismeretük szerint cselekedtek. Kényszeríthették

Szigeti Józsefet, hogy levanteoktató legyen, de ahogyan ő a foglalkozást vezette, az antifasiszta propaganda volt. A tanterv által Herczeg Ferencre szánt órákon a népi íróról beszélt. Ezek a tanárok, a hétköznapiak hősei teltették magukat hivatalos utasításon, tanterven, pillanatnyi politikai konjunktúrára; az örök értékeket szem előtt tartva, ők a humánum szellemében, a Bolyaiak szellemében neveltek minket. Szeretném remélni, hogy ezt a szellemet még sokáig élteti tovább az ősi kollégium, amely ma Bolyai Farkas nevét viseli.

Tóth Bálint • Szakmai szempontból

1962—1974 között voltam a kolozsvári 11-es számú Középiskola, majd Líceum növendéke. Nehéz volna arra a kérdésre válaszolni, hogy ez a tizenkét év mit jelentett, mit adott számomra. Természetes módon következik belőle egy nagyon határozott „otthonézés”. (Idézhető lenne impresszionista módon a Puskin — ma Egyetem — utcai „Szent Jóska” udvara vagy a Farkas utcai épület fizikumának sajátos szaga.) Lírai idézetek helyett azonban inkább az utolsó négy év konkrétumainál maradnék. Szempontjaim természetesen sajátosak, vitathatók.

A líceumi évek számomra legjelentősebb nyeresége a szűk értelemben vett szakmai előkészítés. A „tizenegyes”-nek évtizedek óta legerősebb oldala a matematikai-fizikai szakfelkészítés. Meg kell itt említenem Lázár Irén matematika- és Tellmann Jenő fizikatanárom nevét — hálával —, mint akiknek szakmai felkészülésem alapjait köszönhetem, és akiknek irányítására, befolyására vagyok ma matematikai érdeklődésű reménybeli fizikus. E szűk szakszempontokból nézve: szerencsés osztály voltunk. Szaktanárainknak volt kikkel, miért foglalkozniuk. A kilencedik osztályban összeállott egy olyan csoport, amely szívesen, jókedvvel, eredményesen dolgozott ott együtt. Természetesen nem hiányzott a versenyszellem sem, de ez nem „lóversenyszellem” volt. Az egyetemi évek során valamilyen felmérhettük az iskolai közös játszva-felkészülés fontosságát.

Mi voltunk az első „szuprareál” fizika osztály: a „nagyiszupra” (utánunk jött a „kicsiszupra”, majd a „miniszupra”). A szuprareál vállalkozás sikere vitatható. (Akkoriban természetesen örvendtünk neki, büszkék voltunk rá.) Én ma már a reál—humán tagolódást sem szeretem. A klasszikus iskolaforma híve lettem, becsületes latin-, történelem- és matematikaoktatással. Persze, a matematika-szaktanárnak más a véleménye: jobban lehet egy megrostált társasággal dolgozni. Én valahogy úgy látom, hogy a matematika éppen olyan „humán tantárgy”, mint amilyen „reál tantárgy” a latin.

Az iskola szelleme? Bizonyos értelemben konzervatív. (Rokon értelemben azaz, ahogy Szabó Lőrinc valahol szellemesen szembeállít „újkonzervativizmust” „óradikalizmussal”.) Szemben például a Brassai* liberális szellemével. Ezt a fajta konzervativizmust — aminek részletesebb taglalására sem helyem, sem módom nincsen — természetesen értéként fogom fel. Bizonyára szükséges feltétele a minőség oktatásnak, különös tekintettel a kényesebb dolgokra (mint például a matematika).

A líceumi évek nagy eseményei a tantárgyolimpiák voltak. Jókedélyű, kellemes játékok. Persze akkoriban is akadtak makulák az „olimpiai szellem” — például külső szempontok a helyezések eldöntésében. De, mondjuk, nem ez volt a jellemző. A versenyek szerepe az volt, hogy a diákoknak kedvet csináljon az értelmes munkához (ehhez természetesen a sikerélmény is hozzájárult). A versenyek döntő szakaszán tartalmas, értékes ismeretségek köttetnek. Mindezt csak azért írom le, hogy szembeállítsam vele azt, ahová ezek a versenyek zülhetnek, ha a versenyerköles, a szigorú szelekció, a minőségi igény csökken, és eluralkodnak a külső szempontok, a formális részvétel, a fedezet nélküli presztizshajhászás. A versenyek manipulálása csak a kedvszegés funkcióját töltheti be.

Nem véletlen, hogy csak a szakmai felkészítésről írtam. Tudniillik ez az, amiről iskolámra visszaemlékezve egyértelműen jókat írhatok.

* A kolozsvári Brassai Sámuel Líceumról van szó.